

Jan Patočka

Ještě k Masarykově filosofii náboženství

(Česká mysl 33, 1938, s. 255-256)

V Olomouci vycházející Filosofická revue je pravidelně zásobena články P. M. Habáně. O téma a myšlenky není nikdy nouze: tu vyjde nějaká kniha, onde článek, tu se něco povídá, tam se něco děje, a náš filosof sedne a napíše ihned, jak na to pohlížet z hlediska jeho oblíbených příruček. Že je filosof neohrožený, vzdálený všeho konjunkturalismu, dokázal nedávno článkem o Masarykově filosofii náboženství, kterým se patrně Filosofická revue s Masarykem rozloučila. „Odezíráme-li od kladných stránek práce T. G. Masaryka jako spolutvůrce čs. samostatnosti, od upřímné snahy po mravnosti a zlidštění atd., je nutné říci, že Masaryk nic neznal povrchněji, než základy náboženství, teologie, mystiky, Církve a jiných pojmů, které souvisejí s náboženstvím... Jeho kritika je aprioristická bez hlubšího poznání věcí.“ (Filosofická revue 9, č. 4, s. 171)

Po tomto silně koncentrovaném výroku čekáme cosi jako výklad Masarykových názorů, ale autor beze všeho jejich znalost předpokládá a kráčí přímo ke kritice, jež se vztahuje hlavně na Masarykovo popření náboženství zjeveného. Toto popření vychází prý z Comta a Huma; M. „buduje na nepoctivé vědeckosti minulého století, na mechanismu přírodním, na poznání jevů a jich následnosti podle Huma. Z toho vyvádí důsledky jen proti zjevení a nadpřirozenému náboženství, zatímco sám si konstruuje metafyziku o Bohu vědeckém“. Tuto tezi P. Habáň však zapomněl dokázat. Masarykovo popření zjevení nevychází z metafyzických úvah jako ty, které mu podkládá, z pozitivistické teze, že nezachycujeme svým poznáním nadjevovou skutečnost a reální kauzalitu, nýbrž z názoru, že zjevení je mytický, neracionální pojem; z názoru, který nepramení ze všeobecných úvah, nýbrž z historicko-sociologického pozorování a posuzování. Masaryk se domnívá, že je možno podat psycho-sociologickou genesi pojmu zjevení; P. Habáň ji najde populárně vyloženu v 3. díle Hovorů, kap. 6 a jindy častěji, např. v Rusku a Evropě; proti této tezi by musil polemizovat, kdyby jeho posudek Masaryka měl mít naději na úspěch. Na přírodním mechanismu že buduje Masaryk? Jako žák Brentanův ho nikdy nepřijímal, své důvody pro hypotézu božstva, řídicího svět, bere hlavně z teleologie. P. Habáň to najde řečeno *expressis verbis* na různých místech Masarykových spisů, např. v 3. díle Čapkových Hovorů, s. 60 an. Bylo by si přát, aby P. Habáň napřed sebral doklady a teprve potom mluvil o nepoctivé vědeckosti.

Rozumem, rozumností myslí ovšem Masaryk něco jiného než P. Habáň; Masarykovi není pojem rozumu formální, takže by bylo možno „racionálně“ uvažovat o fantastických řečech, nýbrž pojem rozumu je Masarykovi určen *vědou*. Věda ovšem podle Masaryka nijak nehoví Humovu schématu, není jí zakázáno hledání příčin ani odpovídání na nejhlubší otázky, jež se nás osudově dotýkají. Není tudíž u Masaryka „logický skok od předpokladů Humových k zneuznání zjevení“, poněvadž Masaryk prostě Humových předpokladů nesdílí, jak P. Habáň správně vidí (což mu však nevádí, aby Masaryka nekáral ze školských chyb, patrně poněvadž je to nejpoohodlnější způsob polemiky). Poněvadž tedy rozumnost znamená Masarykovi něco jiného než Habáňovi, poněvadž je mu v úzké souvislosti s pojmem vědy, jež nemá co činit s pojmem zjevení, ba podle Masaryka je k němu v opozici, nemůže se u Masaryka nikde jednat o diskusi „rozumných předpokladů k přijetí zjevení“. To by Masarykovi znamenalo smířování ohně s vodou. Přitom tento pojem rozumu a rozumnosti není nikterak ryze pozitivistický; spíše je to důsledný racionalismus, a to konkrétní, neformální. Zbytek – větší část Habáňovy polemiky – je výkladem náboženských věcí, které prý M. nepochopil, z tomistického hlediska: církve, mytických prvků v teologii katolické atd. Přitom P. Habáň zaměňuje dvojí: nepochopit a nesdílet stanovisko. Rozumí se, že Masaryk nesdílí tomistické stanovisko k pojmům zjevení, církve, poměru teologie a filosofie; nedívá se na ně právě očima dogmatického vykladače, nýbrž jako na reality, jež studuje filosoficky a historicky; P. Habáň by musil vskutku racionálně, a to ve smyslu Masarykově, dokázat, že je to hledisko neúplné, nebo že Masaryk komolí fakta, a která. Ale to vše se nestalo.

Jak patrně, nedalo vyvrácení Masaryka P. Habáňovi mnoho hlavy bolení. A to je právě, proč píšeme o té věci. Tolik vědecké poctivosti a lidské úcty by mohl v sobě najít, aby Masaryka trochu prostudoval, nežli o něm píše odsudky. Nikdo nežádá po katolících, aby jeho náboženskou filosofii schvalovali. Lze však říci: zaujímáme vzhledem k Masarykovi odchylné stanovisko a z těch a těch důvodů *se domníváme*, že se Masaryk mýlil. To by bylo jasné a poctivé. Ale podkládat mu nejprve věci vymyšlené, nedoložené, a pak nad ním zlomit hůl jako nad někým, kdo „vedl svou generaci do závislosti nedokázaných, nesprávných a neoprávněných předpokladů a výtek proti křesťanství“ (nic tuto generaci tak u M. nemrzelo jako jeho kladný vztah k náboženství, to je vskutku výkon, na který může P. Habáň být hrd: Masaryk chce říci svým projevem, jsou *tempi passati*, věc nečtená, kterou je zbytečné se ještě hloub obírat. – Proto lze označit Habáňův článek nejen za politováníhodný omyl, nýbrž i za čin mravní kvality, pro kterou v češtině chybí slovo a která francouzsky je označována jako „mesquinerie“.¹

ČM1938-jpat.

¹Fr. mesquinerie – nízkost, nicotnost, malichernost.